

BIZTONSÁGOPTIMIZMUS – ATLANTISZKEPTICIZMUS

Az Észak Atlanti Szerződés Szervezete e hozzászólás megjelenése idején közel van „de jure” fennállásának, tehát a ratifikációs időszak leteltének hatvanadik évfordulójához, meghaladva a közép-európai férfi átlagkort. Persze a fogantatás, akár csak a természetben, jóval előbb kezdődött. A huszadik század második felére jellemző sajátos világrend és a megosztottság gyökerei már a háború alatt, az erőviszonyokban és eseményekben bekövetkező fordulatok után sarjadni kezdtek, bár az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és a Szovjetunió elvben abból indultak ki, hogy hármójuk szövetségét a világháború utáni időszakban is fenn lehet majd tartani. Akkor még elsősorban az aktuális ellenségkép lebegett a szemük előtt. Olyan szervezetet akartak létrehozni, amelynek keretében bármikor képesek lesznek fellépni a militáns német-porosz esetleges későbbi reváns-törekvésekkel szemben, de nem zárták ki a közös fellépést más olyan konfliktusokban sem, amelyekben történetesen azonosak lesznek az érdekeik. Az antifasiszta koalíció utolsó közös aktusa 1947 februárjában a Párizsi Békeszerződések aláírása volt. A Szovjetunió a kidolgozás alatt álló békedokumentumokban maga akarta a feltételeket diktálni az általa megszállt területeken, ahol első pillanattól a kommunistákat támogatták, és ez megbontotta a minimális együttműködést is, habár nem vezetett még konfrontációhoz.

Először Churchill nevezetes 1946. március 5-i fultoni beszéde fogalmazta meg az Amerika – Nyugat-Európa, az „atlanti világ” konfrontatív határait a vasfüggöny tartós terminológiájával. 1948-ban a Bidault - Bevin által aláírt Dunquerki Nyilatkozat nyomán létrejött Brüsszeli Szerződés a második világháborút követő első szövetségi formáció volt. Talán, maradva a humánbiológiai hasonlatoknál, ezek voltak a "szülők összeköltözésének" évei, míg 1948. máj. 5.-én, amikor az amerikai kongresszus elfogadta a Vandenberg határozat, (amelynek lényege, hogy az amerikai kormány már békében is tagja lehessen kollektív katonai-politikai szövetségeknek, ha azok az ENSZ Alapokmányával nem állnak ellentétben) már a megfontolt szervezkedés, a „szülési fájdalmak” kezdetét jelentették.

Ez a visszatekintés már hetven évet jelöl, amit a nemzetközi gazdaságtan, amit persze nem lehet politikatörténeti tartalom nélkül értelmezni, a híres orosz teoretikus után egy Kondratyev ciklus végső határáként jelöl meg.

A napjainkban kibontakozott „mi lesz veled NATO” polémia, amelynek legutóbbi terjedelmes tanulmánya Szenes Zoltán tollából elsősorban a katonapolitika tartományából kiindulva jelent meg e

kiadvány hasábjain, hazánk politikai irodalmában talán Gyarmati István szkeptikus cikkével indult, de már mintegy tíz éve folyamatosan publikált elemző – dilemmatikus írások után. Külföldön pedig, a vita nem új keletű. E vitához szeretnék ezzel az írással csatlakozni, egyaránt nem osztva Szenes optimizmusát és Gyarmati kételkedéseit.

Transzatlantizmus, a nyugati civilizáció kohéziós alapalapelve

A transzatlanti dimenzió, mint nemzetközi politikai kategória napjainkban mind az EU, mind Észak-Amerika szempontjából egy sajátos híd. A védelem, illetve ennek prevencióját jelentő biztonság szempontjából ez az objektív fogalomkör a XX. Században kapott sajátos prioritást, mégpedig a második világháború után. Előtte ugyanis az amerikai kontinens az első világháborúban még izolacionista pozícióból, valójában az európai „viszály” részben gazdasági érdekű rendezésében, a kontinens nyugati, erősen atlanti oldalán vett részt. A második világháború Amerikát már közvetlenül, mondhatni euró-ázsiai vonatkozásban érintette, mert az expanzív militarista tengely egyik eleme Észak Amerikát nyugatról is veszélyeztetve széles térségben zajlott, az egymásrataltság másik vonatkozása is jelentkezett.

Az évszázad második felében ez a transzatlantizmus nemzetközi biztonságpolitikai stratégiává vált, amelynek négy jelentős motívuma volt, nevezetesen:

- A kontinens ideológiai alapon politikailag, mi több, egy expanzív birodalmi gondolkodás következtében háborús kockázatot hordozva mereven kettévált;
- Az 1938-as müncheni egyezmény a tömegháborúk és azzal járó tragédiák tükrében megbukott és anakronizmussá tette a „be nem avatkozási politikát”, pontosabban kötelezővé tette a fejlett nyugat számára a felkészülési prevenciót, a biztonsági garanciák létrehozását;
- Az új, elsőként ugyan az USA által alkalmazott nukleáris potenciál először tette kétségessé Amerika elérhetetlenségét és ezzel a két parton az ellenségkép azonossá vált.
- A tudományos – technikai forradalom, ezzel járó hadügyi revolúció az egyes országok autonóm képességkorlátai miatt szükségessé tette a stratégia részeként annak intézményi szerveződését, pontosabban a NATO létrehozását.

A nemzetközi viszonyok átrendeződésének objektív, axiomatikus elemei tartósabbak, ezek intézményei azonban gyakrabban változnak. A transzatlanti kapcsolat – mint egy politikai-civilizációs régió sajátos belső tengelye - volt, van, és lesz. A történelem sajátos szakaszában kapott történelmi prioritást, amikor az Atlanti óceán – ami nem politikai-ideológiai kategória – két partján

elhelyezkedő államok kölcsönösen felismerték, hogy az elmúlt évszázad jellemző gazdasági, ideológiai és háborús válságait csak egy kölcsönös viszonyban lehet kezelni.

Sokan úgy emlékeznek erre, hogy az USA szakított az izolacionista politikával, a Monroe elvvel és hajlandó volt először háborúba lépni, majd a NATO-ban részt venni. Azonban Európa is hajlandó volt a gazdasági versenyt félretenni, befogadni a sajátos amerikanizmust és (!) elfogadni e szövetségben a kétségtelen amerikai vezető szerepet.

Mára a helyzet generálisan változott, de az új világrend ettől függetlenül nem nélkülözheti a transzatlanti kapcsolatot, gondolatot, biztonsági filozófiát. Ez az övezet ugyanis objektíve meglévő politikai - kulturális - gazdasági - és civilizációs övezet, az Atlanti óceán ebben a tekintetben nem lehet elválasztó vonal. Nem csak arról van szó, hogy az új, globális kihívások (nemzetközi terrorizmus elleni harc) csak a transzatlanti együttműködés keretében oldhatók meg, hanem arról is, hogy a transzatlanti kötődés (amint azt a közelmúlt fájdalmasan tanúsította) a régió belüli biztonsági problémák megoldásához is elengedhetetlen.

A Szövetség a hidegháború után

A NATO a kilencvenes évek elején totális identitás deficitbe került, aminek jelei már a bécsi tárgyalások idején megmutatkoztak. Ebben az időszakban ugyanis a kormányközi dimenzióban az ellenségek helyett a tárgyalási partnerek álltak, illetve ültek egymással szemben, és 88-89-től szinte az enyhülés irányába való túllicitálási verseny volt jellemző. A nemzetközi „civil szférában”, mint a Pugwash mozgalom, Római Klub, SANA, a stratégiai és béke kutató intézetek a hosszú ideig naivnak tűnt tanulmányaikat pragmatizálható módon tették a tárgyalók asztalára.

A tömeges közép - keleteurópai rendszerváltások, a többnemzetiségű, diktatúrákkal összetartott államok békés, központilag irányított, illetve fegyveres szétbomlása „segített” a NATO fennmaradás keresésében, megtalálta hivatását, az állampárti rendszert felváltó, kezdő demokratikus országokban jelentkező belső konfliktusok pacifikálásában, részben az előtérbe kerülő közel-keleten látni lehetséges teendőit. Elsősorban politikai, katonai érdekekből és terjesztendő értékek, a keleti visszarendeződések blokkolása céljából felgyorsította a mindég is elemét képező bővítést. Az így kialakult helyzet vezetett oda, hogy a kilencvenes években, amelyet a bipoláris világból az érték-azonos nagyhatalmak versengésével jellemezhető globalizáció kezdeti korszakába való átmenet időszakának tekinthetünk, a Szövetség a nem katonai együttműködés számos sikeres és látszatjellegű formációját hozta létre, és a válságok felvállalt kezelésébe bevonta a partnereit is. Ezzel egyben, jelenlétével, más integrációkban

jelentkező átfogó tagságával lényegében a világrend változás stabilizációs értékeit őrizte meg, valamelyest politikai irányba mozdult el, és ebbe a körbe tartozott maga a bővítési sorozat is, amelynek politikai jelentősége lényegesen meghaladta a katonait.

A „békefenntartó évtizedben” megváltozott a biztonság tartalma, a kihívások prioritási és valószínűségi sorrendje, háttérbe szorultak a hagyományos katonai fenyegetések. Mind ezek a NATO politikai és polgári kapacitásainak erősítését, artikulációját igényelték volna. A hidegháború prognosztikus elemzése elvezetett ugyan a Harmel jelentéshez, a 67-es doktrínaváltáshoz és a 69-75-ben kezdődött politikai enyhüléshez, amit a katonai, fegyverzeti túlfejlesztés nem tudott visszahúzni, mégis, mint alapvetően katonai közösség, és megőrizte militáns jellegét.

Ennek történelmi politikai elhivatottságára építve gyorsult fel az EU közös kül- és biztonság-, később védelemmel bővített politikai akarata, a kifejezetten humanitárius, - petersbergi feladatokként megfogalmazott – intervenciók vállalása az érdekelt térségekben. Az ezzel indult rivalizáció nyomán alakult ki a „NATO válságának” felvetése, a kemény csendőri szerepvállalás és az „elebeszesedés”(lásd: Gyarmati) közötti alapmisszió keresése.

Látnunk kell, hogy a NATO a nemzetek közösségét kifejező világrendszer és architektúra halmaz egyik eleme, nem felettese és nem kívülállója. Radikális átalakulása, és nem csupán innovációja egybe esik az ENSZ reformjával, számos közösségi szerveződéssel és – főleg – az EU kül, védelmi és biztonságpolitikájának artikulációjával. Mert az EU a kilencvenes években született tudatos politikai döntés terméke, míg a NATO közel hatvan évvel ezelőtti létrejötte kikényszerített törvényszerűség volt.

Mindezek következtében a transzatlantiságot kifejező intézmény, a NATO mind rendeltetésében, mind tagsági és szervezeti struktúrájában, továbbá belső szellemében az új évszázad kezdetére megszűnt északatlanti szervezetté lenni, szinte új szövetség jött létre a washingtoni 1949-es név megtartásával.

Szuperhatalmi helyzet és multipolaritás

Az (Észak)amerikai Egyesült Államokat és kontinentális partnerét, Kanadát az európai bevándorlók formálták a nyugati típusú demokrácia etalonjává, és ezt a szerepet, intézményrendszerét, polgári szellemiségét illetően máig megőrizte. A huszadik század háborúiban, az „ordas eszmék” hordozóinak legyőzésében, a hidegháború lezárásában, véres válságok kezelésében áldozatokat hozó és értékeket képviselő szerepe, ebben való elsődlegessége vitathatatlan. A 18-19 században az Új Világhoz kötődött, az európai civilizáció adaptálásával. A huszadik században felvállalta a nukleáris rizikót, a hazájától távol eső térségekben megvalósított „partraszállási inváziók” kockázatait, a békés-fegyveres

konfrontációt a világ békéje érdekében. Mostanra azonban egyedül maradt.

Fentebb leírt történelmi szerepe, egyedül állóan fejlett gazdasága és katonai ereje, az informatika világában szerzett befolyása révén objektíve, hatalmi csoportok kifejezett akarata és törekvése nélkül is hegemon szuperhatalommá vált. A "neokon" adminisztráció, annak stratégiáját alkalmazni kívánó Bush doktrína e helyzetbe "cseppelve" ezt a szerepet nem kívánja feladni. Pedig a számos új kihívás egyre nyilvánvalóan veszélyes korában a világ csak a multipolaritás rendjében tud fenntartható fejlődést produkálni. A nemzetek közösségének jogi formációit, az általa kétségtelenül sikeresen "vezetett" NATO konszenzusos elvét megkerülve, presszióra is alapozott alkalmi interventív koalíciók katonai kudarcait mentegetve, az Európai Unióval néha dacolva nemzetközi konfliktusokat okoz. „A hatalom legfontosabb kérdéseiben, mint pl. a hatalom hasznosságában, a hatalom erkölcsösségében, valamint a hatalom szükségességében, az amerikai és európai vélemények eltérnek”-írja Robert Kagan, Hatalom és Gyengeség című tanulmányában, 2002-ben.(Policy Review).

Távol-keleti politikai elemzők fogalmazták meg, hogy egyesek félelmeiben a hegemon szuperhatalmi magatartás a világ biztonsága szempontjából rosszabb a bipolaritásnál, mert akkor az egyensúly távol tartotta a komoly konfliktusokat. Az EU pedig a több pillérre épülő nemzetközi rend egyik, keleten is elismert pólusa, és tagjainak zöme azonos szervezetben vállal szerepet az USA-val, ez, pedig a NATO. E szövetség jövőjét jelentősen befolyásolja az amerikai nemzetközi politika jövője.

Az Államok mindezek mellett, illetve érdekében kétségtelenül jelentős részt vállal van a válságok többségének kezelésében, ezzel fokozza is katonai jelenlétét a glóbus számos pontján. Amíg Amerikában a terrorizmus elleni harc valóságos háborút jelent, addig Európában e veszélyek főleg elméleti fenyegetettséget, bár Európát az utóbbi időben esetileg több, áldozatban kevesebb terrorcsapás érte. A terrorizmus elleni effektív küzdelem főszereplője kétségtelenül az USA, bár valamennyi akciójának „casus belli”-jeként ezt, és ezzel összefonódva a demokrácia export elhivatottságából eredő kötelezettségét hozza fel.

Gyakorta hangzik el, publikációkban, fórumokon és dokumentumokban egyaránt, hogy a világ, a demokrácia számos formában megjelenő értékrendje, a fenntartható fejlődés, és régi szóval élve, a „világbéke” a jelenlegi helyzetben az amerikai kapacitás, az Államok részvétele, mi több kezdeményezése nélkül nem lehetséges. Más régiók, térségek, az Európai Unió fegyveres szervezete nagyságrendben, kapacitásban, technikai színvonalban majdnem az akcióképesség határáig van leszakadva az Államoktól. Ez – véleményem szerint – (ismét József Attila filozófiája szerint)

„valódi”, de nem igaz. Egy állam, egy kontinens fegyveres erejének méretét, struktúráját, ezen belül szervezetét, haditechnikai képességeit és színvonalát, díszlokációját és biztonsági stratégiáját, no meg doktrínáit és alkalmazási elveit elsősorban geopolitikai helyzete, céljai, prior fenyegetései határozzák meg, amiben benne foglaltaknak a gazdasági érdekek is. Mind e mellett, szintén saját, bár irodalomra is támaszkodó véleményem szerint, zömmel objektív okok miatt az amerikai katonai gondolkodásban sok a konzervatív elem, a doktrínák, a felkészítés nem érte utol a technikát, nem kellően hatékony a komplex válságkezelő képesség. („...az amerikai hadseregből is hiányoznak a „post-conflict” típusú „nemzetépítő” civil és katonai képességek”- Szenes Zoltán). Az USA, a sajátos amerikanizmus miatt nehezen képes azonosulni a kezelt térség kultúrájával, történelmi és geográfiai adottságaival, geopolitikai környezetével.

És ehhez járul a fegyveres kapacitás, a katonai erő csökkenése, kifáradása, a növekvő logisztikai terhek, a toborzási nehézségek és a sok veszteség miatt az állampolgári szembefordulás.

E hosszú bekezdésből két következtetés vonható le. Egyrészt, hogy minőségi és mennyiségi egyenszilárdság soha nem lehet az Atlanti óceán keleti és nyugati partján elterülő NATO tagországok katonai képességei között. Másrészt, hogy az Egyesült Államok nehéz helyzetben van, sérthetlenségi mítosza szertefoszlott, kormánya egyedül teljesíthetetlen feladatokra vállalkozott. USA „tehermentesítése”, a közös, szövetségi feladatvállalás csak abban lehetséges, ami közös érdek és összehangolható érték. Nem csupán európai érdek valójában a demokrácia, illetve az „amerikrácia” aszimmetrikus erőszakra támaszkodó terjesztése, de „eurokrácia” sem – bár a kontinensen itt több a tapasztalat, ugyanis a gyarmattartás alkalmazkodást, az ottani kultúra bizonyos szabadságát is jelentette. Ugyanakkor a nemzetközi terrorizmus jelensége, bázisai, gyökerei elleni nemzetközi küzdelem egyértelműen kohéziós erőt jelent.

A NATO jövőjének alapvető feltétele, hogy az USA konzekvensen kialakítsa Európához, különösen az önálló katonai erővel is rendelkezni, bevallottan saját jogán világpolitikai tényezővé válni kívánó EU-hoz fűződő viszonyát, ehhez kapcsolódóan a NATO szerepéről vallott álláspontját, gyakorlatban alkalmazott politikáját. Ezzel párhuzamosan az EU-nak, és ezzel az európai NATO tagállamok zömének fel kell gyorsítania a modern képességet hordozó, szervezett polgári – katonai válságkezelő rendszerét és ezt megelőzően az ennek alapját képező pragmatikus stratégia kidolgozását.

Bizonytalan prognózis a NATO tag Magyarország nézőpontjából.

A fő kérdés, hogy a NATO milyen irányba kell haladjon, milyen

értékek, és érdekek alapján választja ki jövőjét. Biztonságot és stabilitást őrző, védelmi szövetséggé alakul, tehát az új kihívások mindegyikében lesz kompetenciája, avagy marad politikai – katonai, válságkezelő és kollektív védelmi szövetség, amely 1952-óta, főleg 99 után már korántsem atlanti.

Jövendő szerepvállalását talán a fenti két alternatíva szimbiózisaként a következőkben lehetne megfogalmazni: bekövetkező helyzet és elemzés után politikai döntés, a katonai lépés eltökéltségének demonstrálása, csapatkoncentráció, szükség esetén békekikényszerítés, majd pacifikáció katonai és rendőri, karhatalmi eszközökkel, CIMIC, megszállásos békefenntartás. Mind ehhez minimálisan politikai legitimáció, tehát nemzetközi határozatban említett beavatkozási szükségesség, konszenzusos NATO döntés, szövetségi tervezés és vezetés, valamint EU egyeztetés szükséges.

A NATO csak akkor tud hatékony, a korszaknak megfelelő szövetségként megjelenni, ha, ha modern katonai képességeket fejleszt ki. Ennek a strukturális és technikai formációi alakulóban vannak, amit Szenes Zoltán tanulmányában felvázolt. Azonban a biztonsági gondolkodásnak, koncepciónak is meg kell újulni. A katonai tervezés előtt, politikai, erőforrás-felmérő, szociálpszichológiai és a nemzetközi konzekvenciákat számba vevő hatáselemzés szükséges. Ehhez közös műhelyek, amelyek napjainkban háttérbe szorultak, még az USA-ban is csökkent a civil kutatóintézetek szerepe.

A kibővült NATO egyik legnagyobb dilemmája a konszenzuson alapuló döntéshozási rendszer. Ennek feloldását szolgálhatná a konstruktív tartózkodás egyfajta eljárási rendjének bevezetése „egyik megoldása az lehetne, ha az általános, politikai konszenzuson alapuló döntés után a műveletek megindításának és levezénylésének kérdéseiről már csak a feladatban résztvevő tagországok döntenének”.(lásd: Szenes Zoltán említett cikke.)

Magyarország számára NATO ilyen irányba történő mozdulása és ezzel járó konszolidációja elsőrendű politikai és katonai kérdés. 1999 tavaszán a washingtoni csúcs, amely felvételünkre tett pontot, az 50 éves születésnap jegyében telt el, „hetes felvételt” kimondó 2004 március 29-i konszenzusos bővítési-felvételi döntés a radikális korszakváltás fórumaként jelenik meg a NATO történetében. Magyarország NATO tagsága egy 10 éves történelmi folyamat eredménye volt. A kilencvenes években végbement egy visszafordíthatatlan politikai, gazdasági és intézményi fejlődés a NATO „kompatibilitás” (illeszkedő képesség-szerző) irányába. Kialakult a civil kontroll, 1997-ben döntés született a védelmi kiadások folyamatos növeléséről, a katonai reformok artikulálódtak. A csatlakozás stabilizálta Magyarország biztonsági helyzetét, de szinte azonnal a hadsereg gyors modernizációja mellett az ország sajátos befogadóképességének javítását igényelte Ez átgondolt, a

NATO stratégiához alkalmazkodó védelem- és katonapolitikát igényelt, amelynek koncepciója konszenzust, végrehajtása összkormányzati tevékenységet követelt volna. Hat éves évfordulónk után azonban még mindig a kiesett évek szenvedői vagyunk. A Szövetség az új magyar kormánytól a védelmi reform terén természetesen sokat vár. Megfogalmazódik a magyar haderő nivellációjában részünkről is elismert lemaradás elmarasztalása, amelyet csak némileg és elsősorban Amerika felé ellensúlyoz a terrorizmus elleni harchoz kapcsolódó válságkezelő szerepvállalásunk elismerése.

Persze a magyar külpolitika középpontjába az EU felzárkózás kerül, de a NATO szerepvállalás háttérbeszorulása nélkül. Erre szolgál a NATO tag és EU tagállam sajátos státusza. A differenciált hozzáállás látszatának elkerülése végett célszerű, ha a magyar fél viszonylag gyors elhatározásokkal részt vállal az EU által kezdeményezett, vagy felvetett akciókban, azok előkészítésében. Ugyanakkor a NATO deklarációknak megfelelően a válságmegelőzés politikai útjait kell előtérbe helyezni, képviselni.